

**MEDRESE GELENEĞİ VE
MODERNLEŞME SÜRECİNDE
MEDRESELER**

ULUSLARARASI SEMPOZYUM

التراث المدرسي الشرعي والمدارس الشرعية في مواجهة مسار الحداثة

**MADRASAH TRADITION AND
MADRASAHS IN THE PROCESS OF
MODERNIZATION**

**KEVNETORA MEDRESEYÊ
Û
DI PÊVAJOYA MODERNBÛNÊ DE
REWŐA MEDRESEYAN**

5-7 Ekim / October 2012
Muş Alparslan Üniversitesi
Muş / TÜRKİYE

M.Ş.Ü. YAYINLARI -1-

1. cilt isbn: 978-605-5137-01-4

Kitap Adı

Medrese Geleneği ve Modernleşme Sürecinde Medreseler

Editör

Yrd. Doç. Dr. Fikret GEDİKLİ

Son Okumalar

Yrd. Doç. Dr. Hüseyin DOĞAN
Yrd. Doç. Dr. Mehmet DALKILIÇ

Dizgi

Yrd. Doç. Dr. Fikret GEDİKLİ

Kapak Tasarım

Erdal YILDIZ

Baskı/Cilt

-2-

1. Baskı

Mayıs 2013, Muş

Bu eserin bütün hakları M.Ş.Ü'ye aittir.
Yayınevinin izni olmaksızın, kitabın tümünün veya bir kısmının elektronik, mekanik
ya da fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

İsteme Adresi

Muş Alparslan Üniversitesi
Tel: 0436 213 00 59 – Fax: 0436 213 00 59
www.alparslan.edu.tr

Medrese Eğitiminde Kur'ân Merkezli

Düşünmenin Önemi

M. Beşir ERYARSOY¹

Ali (r.a) dedi ki: Rasûlullah (sav)'ı

- Pek yakında bir takım fitneler baş gösterecektir, buyururken dinledim. Ben:

- Peki, bunlardan kurtuluş yolu nedir, ey Allah'ın Rasûlü, dedim. O şöyle buyurdu:

- (Kurtuluş) Allah'ın kitabıdır. Onda sizden önce olanların bilgisi, sizden sonra olacakların haberi, aranızdaki (anlaşmazlıkların)ın hükmü vardır. O (hakkı batıldan) ayırt edendir, şaka değildir. Kim zorbalık ederek onu (hükmünü) terk edecek olursa Allah onun belini kırar. Hidayeti ondan başkasında arayamı Allah şaşırır. O, Allah'ın sapasağlam ipi, o, hikmeti sonsuz öğüt, dosdoğru yoldur. Hevâlar onu batıla çekip saptıramaz. Diller onunla karışmaz. (Mü'minler için onu okuyup öğrenmek kolaydır). İlim adamları ona doymaz. Çokça okunmaktan, tekrar edilmekten dolayı yıpranıp aşınmaz. O, cinlerin kendisini işittiği vakit, "Biz gerçekten hayretlere düşüren bir kitap dinledik; o dosdoğru yola iletiyor" demekten kendilerini alıkoyamadıkları Kitaptır. Ondan hareketle ve ona uygun söz söyleyen doğru söyler, onun gereğince hüküm veren adalet yapar, ona çağırın dosdoğru yola iletir.²

A. GİRİŞ: Tedris Faaliyetinde Kur'ân'ı Merkeze Koyma Gereği

Kurum olarak fonksiyonları bakımından medrese, -genel bir ifade ile- İslâmî

1 Araştırmacı - Yazar

2 Tirmizî, 2906. Tirmizî bu hadis ile ilgili olarak: "Bu, ancak bu yoldan bildiğimiz bir hadistir. Senedi meçhuldür, (Ali'den rivayeti nakleden) el-Haris, tenkid edilmiştir" diyerek zayıf olduğuna işaret etmektedir. Kurân'ın niteliklerine derli toplu bir çerçevede dikkat çekmesi dolayısıyla burada kayd etmeyi faydalı bulduk.

ilimlerin tedris edildiği yer demektir.

Bu tedrisin *amacı* da İslâm'ın, ilim ve amel boyutlarıyla ehil kimseler tarafından bu işin taliplerine öğretim ve eğitim yolu ile aktarılmasının sağlanması olarak ifade edilebilir.

Tedrisin amacı bu olduğuna göre, tedris'in *semeresi* de Kur'an'ı hedef ve amaçları bakımından gereği gibi anlayıp idrâk etmiş ve bu alandaki birikimlerini başkalarına aktarabilecek ehliyet ve sorumluluğunu yüklenecek eğitilmiş şahsiyetler yetiştirmek, böylece Kur'anî mesajın ve Nebevî mirasın gelecek nesillere de ulaştırılmasını sağlamaktır.

Vahyin ya da İslâm'ın muhtevasında akide'nin belirleyici bir esas olduğu bilinen bir husustur. Bu belirleyiciliğin yalnızca vakıada görünen salih bir amelden ibaret olmayacağı açıktır. Akide mü'mine aynı zamanda amele ruh ve anlam kazandıran bir tasavvur ve bir bakış açısı da kazandırır.

Bu tasavvur ve bakış açısı onun düşünmesinin temelini teşkil eder, eşya ve olaylar ile ilgili değerlendirme ve ilişkilerinde belli kıstasların yani değer hükümlerinin de oluşumlarını sağlar.

O halde; vahyin ışığında gerçekleştirilebilecek bir eğitim ve öğretim faaliyetinin adı ve niteliği ne olursa olsun temel amacı, eğitim ve öğretimin esasını teşkil eden vahyin, eğitilip öğrenim verilen nesillere bir dünya ve âhiret, bir hayat algısı, anlayışı, bir duruş, bir düşünüş ve tasavvur olarak aktarılmasını sağlamaktır.

Bu açıdan konumuz olan medresenin ve medrese eğitiminin ortaya çıkışını beşeriyet tarihinin başlangıcı olan ilk insan ve ilk peygamber Âdem (as)'dan itibaren Peygamberlerin davet tarihleri boyunca görülen eğitim ve öğretim faaliyetlerini bu kurumlaşmanın temeli olarak görmek mümkün olmakla birlikte, konunun anlaşılması bakımından yüce Rasûle ilk vahyin gelişi ile başlatmanın da olumsuz bir etkisi olmaz.

Bu sebeple tedris faaliyetini mahiyeti, amaçları, yöntem ve üslûpları açısından inceleyip ortaya koymamıza yardımcı olabilecek pek çok âyet-i kerime'yi zikretmek ve onlar üzerinde durmak mümkündür.

Ancak konumuz o olmadığından dolayı bunu şimdilik bir kenara bırakarak, ilk inen sûre yani Alak Sûresi ile son inen sûrelerden olan Tevbe Sûresi'nin bir aye-

tinden hareketle “*eğitimimin merkezine Kur’ân’ı yerleştirme gereği*” bakımından bu hususu kısaca ele almamız yerinde olacaktır.

Ancak, dikkat çekeceğimiz ve üzerinde duracağımız hususların, bu muhteşem sûrenin ve işaret edeceğimiz ayetin bu alandaki irşad ve yönlendirmelerinin tümünü ifade etmekten uzak olduğunu, sadece sınırlı bir çerçevede bu husus ile ilgili gördüğümüz birkaç noktaya dikkat çekmekle yetinmek durumunda olduğumuzu belirtmek zorundayız.

B. BİR SÛRE VE BİR ÂYET IŞIĞINDA EĞİTİM VE ÖĞRETİM

I. Alak Sûresi

Belli bir maksat ile ve hikmetle yapılan bir başlangıç iyi bir şekilde ve basiretle değerlendirilebilecek olursa, o başlangıcın aynı zamanda bir yol haritasını da ihtiva ettiği ve bu yeni başlangıcın karakteristik özelliklerinin belli başlı olanlarını işaret ettiği görülebilir. Bu açıdan Kur’ân-ı Kerim’in ilk vahyi olan Alak Sûresi de konumuz ile ilgili oldukça önemli bir takım ipuçları taşımaktadır:

Sûrenin ilk âyeti, “*Yaratan Rabbinin adı ile oku*” buyruğudur. Buradaki okuma emri mutlak bir emir değildir. Okumanın Yaratanın adı ile ve onun adına yapılmasına vurgu yapan belli bir niteliğe sahip bir okuma emredilmektedir. Emrin tekil olmasının bir anlamı da bu Kur’ân’a muhatap olan her ferdin böyle nitelikli bir okuma emrinden sorumlu tutulduğunu özellikle hissettirilmesidir.

“*Yaratanın adı ile ve O’nun adına okumak*” niteliksel olarak Müslümanın okumalarını “laik okumalar”dan gaye, maksat, yöntem, araç ve nitelikleri bakımından farklı ve ayrıcalıklı kılmaktadır. Okumanın esas niteliği bu olduktan sonra, okunan ne olursa olsun, esas gayeye hizmet edebilecek bir hale gelebilecektir.

“*İnsanı sülük gibi yapışan bir kan parçacığından yaratan Allah*”, sonsuz kerem ve ihsanlarının bir tecellisi olmak üzere etrafını sarmış kâinatın ortasında onu bilgiden ve bilgi edinme yol, araç ve imkânlarından mahrum bırakmamıştır. Sayısız ve sonsuz lütuf ve ihsanların arasında bilhassa ona “*kalem ile*” yazmayı, meramını anlatmayı, sahip olduğu bilgi ve birikimleri başkalarına aktarabilme yolunu göstermiş, ona böyle bir muazzam bir imkân bahşetmiş; her aşama ve her vesile ile ona bilmediklerini öğretmiş, öğrenme imkânlarını bahşetmiştir.

Bu buyrukların aynı zamanda felsefenin temel meselelerinden biri olan “bilgi ve

bilginin menşei” ile ilgili oldukça önemli hususlara parmak bastığına değinmeden geçemiyoruz.

Bu güzel lütuf ve ihsanlardan yararlanmak, beşer olarak kendisine yakışan bir iman ile kulluk şuuru içerisinde hareket eden mü'minler için kolay olmakla birlikte; Rabbinin öğrettiklerine iltifat etmeyen, onları küçümseyerek lâkayt kalıp kendisinin böyle bir hidayet ve yönlendirmeye ihtiyacı bulunmadığını sanan, sahip olduğu sınırlı ve tartışmalı imkânlarının dahi esasen kendisine ait olmadığını, ilâhî bir bağış olarak ve geçici bir süre için elinde bulunduğunu unutan “*insan*” ise, “*azar*”, sınırlarını zorlar, hatta pervasızca çiğner.

Allah'ın istediği şekilde yani “*yaratan Rabbi'nin adıyla okuyan*” kişi ise böyle nitelikli ve amaca uygun okumasının sonucu olarak Rabbine ibadet eder.

Sûrede Kur'ân-ı Kerim'in birçok yerinde üzerinde ısrarla durulan, bütün ibadetlerin özünü teşkil eden ve sûrenin indiği dönemde muvahhit ile müşrik kimseleri birbirinden eylemsel olarak ayrı ve farklı kılan en önemli gösterge olan *namaz kılmak* söz konusu edilmektedir.

İşte muvahhit ve maksada uygun, belli bir hedefe yönelik olarak okuyanın “*namaz kılma eylemi*”ne, böyle bir okumaya, dolayısıyla ilâhî hidayete karşı *müstağni davranan kimsenin* de bunun tam karşısı olan bir eylemi söz konusudur.

“*Namaz kılan bir kula engel olmak*”tır, söz konusu bu eylem. Ama bu kadar hayret verici bir eylemdir ki, yüce Allah böyle bir eylemi yapan kişi hakkında “*gördün mü*” sorusunu sormaktadır.

Çünkü namaz kuru bir eylem değildir. Namaz kılan bir kimse aynı zamanda kendisi “*dosdoğru yol üzerindedir, hidayet yolunda ilerlemektedir.*” Başkalarının da aynı güzel yolu izlemelerini hidayet üzere olmalarını istemektedir. Bunun için o başkalarına da hidayet yolunu izlemelerini, “*takvalı olmalarını/yani Allah'ın yaratıp okumayı öğreten ve emredenin istediği gibi bir kul olmayı emreder.*”

“*Yalanlayıp*” haktan “*yüzçeviren*” yalanlanmakla kalmaz, kendisi ile aynı yanlış-safta duranlara güvenerek, “*namaz kılanları engelleme*”sini daha ileri boyutlara taşır.

İşte burada Allah'ın gücü ve kudreti, “*kendi adına okuyup*” kendisi için yaşayanları korumak ve savunmak için devreye girmektedir:

“Sakınsın bu kişi bu yaptığından. Eğer vazgeçmezse yakalarız onu alnından. Hem yalancı, hem günahkâr alnından. İsterse çağırıversin kendisi ile aynı mecliste oturanları.” Onunla aynı inancı paylaşan ve onun gibi namaz kılanlara yasaklar koymaya çalışan kimseleri.

“Biz de çağırırız zebanileri!”

Bu ayetler “Rabbinin adı ile ve O’nun adına okumak” ile başka maksatlarla okumanın iki farklı okuma olmaları itibari ile farklı kişilikler ortaya çıkardığını ve farklı okumalarının her birinin mahiyetleri doğrultusunda okuyanların inanç, duruş, tavır ve eylem sahibi olmalarını sağlayacağını göstermektedir.

Rabbinin adına okuyarak namaz kılmak ile ve namazın temsil ettiği bütün ah-lâkî ve yerine göre inkılâbî eylemleri ile donanan bir kişi, netice itibari ile kendisi gibi okumayanların kendi inançlarına uygun okumalarının bir sonucu olmak üzere, tavırları ile, engellemeleri ile, baskıları ile karşı karşıya kalacaktır. Bu durumda yapacağı nedir:

“Asla! Ona itaat etme! Secde et ve yaklaş...”

Sûreden açıkça anlaşılmaktadır ki:

1. Okuma neticesinde sahip olunan ve pekiştirilen inanç ile okuma arasında sıkı bir ilişki vardır.
2. Okumanın mahiyeti ne olursa olsun, okuyucu o doğrultuda bir tavır ve tutum geliştirir.
3. Anladığımız ve tercih ettiğimiz okuma, kişiye kişilik kazandırmalı özgüven vermeli ve okunan şeyin doğrultusunda bir duruş sahibi olmayı sağlamalıdır.

Bu da -bize göre, aynı zamanda- üzerinde durmakta olduğumuz “medrese eğitimi Kur’ân merkezli düşünmenin” gerekli ve zorunlu olduğunu bilhassa göstermektedir.

II. Son İnen Sûre Tevbe Sûresi’nin 122. Âyeti Işığında

İlk inen sûrenin, eğitimimizin merkezine Kur’ân-ı Kerim’i yerleştirmenin gereğini vurguladığını ve bunun sonuçları üzerinde tespitlerde bulunduğunu kısaca gördükten sonra, Kur’ân-ı Kerim’in bu husustaki seyir ve süreci hakkında bir fikir edinmek amacıyla Tevbe Sûresi’nin şu mealdeki ayetini ele almamız oldukça önemli

ve faydalı olur kanaatindeyim:

“Müminlerin topluca savaşa çıkmaları gerekmez. Onların her bir topluluğundan bir kesim de dinde fakih olmak/iyice bilgi ve anlayış sahibi olmak ve kendilerine döndükleri zaman kavimlerini – sakınmaları için – uyarmak üzere geri kalmaları gerekmez miydi?”³

Tevbe Sûresi'nin son inen sûrelerden olduğunu, konusunun Nebevi siretteki en önemli olaylardan birisi olan Tebûk Gazvesi etrafında dönüp durduğunu ayrıca hatırlatmaya gerek yok, sanırız.

Ancak bu sûrenin nazil olduğu zamandaki İslâm ümmetinin ve toplumunun durumunu, nereden nereye geldiğini anlamak açısından Sûrenin muhtevasını yeniden hatırlamak oldukça önemlidir.

Böyle olmakla birlikte biz, yalnızca konumuz ile ilgili yanıyla şunları kısaca hatırlatmakla yetinmeliyiz: *“Yaratan Rabbinin adıyla/adına oku”* diye başlayan bir emre uyan bir kişi, “oku”ması neticesinde kişilikli bir cemiyet/cemaat/ümme yetiştirdi. Çeyrek asrı bulmayan bir zaman içinde, her düzeyde öyle nitelikli şahsiyetler ve bu şahsiyetler toplamından öyle bir toplum, öyle bir ümme yetiştirdi ki, bu ümme her bakımdan kendi ayakları üzerinde duran ve kendi kendisine yeterli bir ümme idi. Hatta beşeriyetin tümünü içinde bulunduğu câhili halden kurtarma tezi, yetkinliği bilinci ve sorumluluğuyla hareket eden, her bakımdan eğitilmiş bir düzeye gelmişti.

Bu ümme, kendi arasında o kadar mükemmel bir şekilde organize olmuş ve örgütlenmişti ki, askeri ve eğitim-öğretim faaliyetine katılanlar arasında bile fevkalâde bir iletişim ve güçlü bir organizasyon mevcuttu. Bunu ayrıca çeşitli delillerle desteklemeye gerek yoktur. Âyet, bunun böyle olduğunu zaten çok açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Âyet, cihada gidip gelenlerin bu önemli eylemleriyle belli bir eğitim sürecinden geçtiklerini ortaya koyduğu gibi;

Geride kalıp cihada çıkmayanların boş durmayıp mücahidlerin cihadda oldukları zaman zarfında pek çok şeyler öğrendiklerini de ifade etmektedir.

Gerek cihada gidenler ve gerek geride kalanlar bir araya geldiklerinde, her bir

kesim kendisinin bilmediğini diğerinin bildiğini ve bu süre zarfında şart ve durumlarındaki farklılık sebebiyle diğerlerinden ayrı şeyler öğrenmiş olduğunu gördüler.

Bilgilenme mahiyetindeki farklılıkları, farklı tutum ve duruşları beraberinde getirme imkânı kuvvet ile muhtemel olduğundan, her iki tarafın da karşılıklı olarak birbirlerini uyarması, aralarında dengeli ve dengeyi sağlayıcı bir bilgi aktarımının olmasını gerektirmektedir. Çünkü İslâm toplumunun, aynı ve belli bir duruşu gerektirdiği hallerde farklı tutum ve duruşların, aykırı hal ve hareketlerin gösterilmesine tahammülü yoktur.

Âyet bütün bu gerçekleri ve gerekleri -daha başka pek çok husus ile birlikte- mucizevî bir üslupla bir çırpıda anlatıvermektedir.

Burada özellikle *dikkat çekmek istediğimiz husus* ise, eğitimin gaye ve maksatlarının her zaman için aynı olduğu, İslâmî hareketin tek bir fert ile sınırlı sayıdaki birkaç kişiye münhasır olması halinde bulunması ile dünyanın en büyük kabul edilen maddi güçlerine meydan okuyacak düzeyde bulunması arasında herhangi bir fark bulunmadığıdır.

C. EĞİTİMDE KUR'ÂN MERKEZLİ DÜŞÜNME

I. Eğitimde Kur'ân'ın Kendisini Tanıtım Şekli, Eğitimin Merkezine Yerleştirilmesini Gerektirmektedir:

Konu ile ilgili görülebilecek bütün âyetlerin sıralanıp hepsi üzerinde ayrı ayrı durmamız, elbette ki beklenemez. Bu sebeple bu hususta doğrudan maksadımız ile ilgili gördüğümüz bir iki âyete birer işaret taşı olmaları itibari ile değinmek yolunu takip etmemiz daha uygundur.

Bu Kur'ân'ın mesajı, muhtevası, hedefi, maksat ve gayeleri, beşeriyete gösterdiği ve beşeriyeti yükseltmek istediği ufuklar, bütün insanları -hatta cinler dâhil- bütün mükellefleri pek yakından ilgilendirmektedir. Çünkü "*Gerçekten bu Kur'ân, en doğru olana iletir ve salih amellerde bulunan mü'minlere kendileri için muhakkak büyük bir mükâfat olduğunu da müjdeler; âhirete iman etmeyenlere de şüphesiz pek acıklı bir azap hazırlamış olduğumuzu da (bildirir.)*"⁴

4 İsrâ, 17/9-10

“Ve biz sana insanlara ağır ağır okuyasın diye bölüm bölüm ayırdığımız bir Kur’ân indirdik.”⁵

Kur’ân, muhataplarını eğitmek yolunda pek çok yol izler ve pek çok araç kullanır. Kıssaların önde gelen amaçlarından birisi de muhataplara verilmek istenen mesajlar doğrultusunda eğitip uyarmak, ahlâk ve duruş sahibi olmaları için onları yönlendirmek olduğu bilinen bir husustur. Kıssaların dışında Kur’ân-ı Kerim’in pek çok misalleri de bu amaçla gündeme getirdiği bilinen bir husustur. Hatta *“Emsâlu’l-Kur’ân”*ın, Ulûmu’l-Kur’ân bahisleri arasında yerini aldığı ve bu alanda müstakil eserlerin kaleme alındığı bilinen bir husustur. İşte buna dikkat çeken bir Kur’ân âyetinde şöyle buyurulmaktadır:

“Andolsun biz insanlara bu Kur’ân’da -belki öğüt alırlar diye- her misalden örnekler verdik. Hiçbir eğriliği olmayan Arapça bir Kur’ân olarak (indirilmiştir) ki sakınırlar diye.”⁶

Bu iki âyetin ilki Kur’ân’daki misallerin eğitici yanına dikkat çekmekte iken, ikinci âyet de dilinin de insanları eğitip yönlendirmek bakımından hikmete en uygun olan dil olması dolayısı ile seçilmiş olduğuna dikkat çekilmektedir.

Bu fasıla başlarken işaret ettiğimiz gibi bu hususta konu ile alakası bulunan âyetlerin ayrı ayrı ele alınmasına imkân bulunmadığından bir değini ile yetinmemiz gerekmektedir.

II. Kur’ân Maksat ve Hedefleri Gereği Eğitimin Merkezinde Olmalıdır:

a) Kur’ân’ın maksadı insanları hidayete erdirmek, daha doğrusu onlara hidayet bulacakları yolu göstermektir.

İlk insanın yaratılmasından ve ilk sınavdan geçirilmesinden sonra, yüce Allah, hidayetine uyacaklara Âdem (as)’ın şahsında, O’nun hidayetini kabul etmeyecekler de İblis’in şahsında olmak üzere sonunda karşı karşıya kalacakları akıbete dikkat çekerek şöyle buyurmaktadır:

“Hepiniz oradan inin, dedik. Şayet benden size bir hidayet gelirse, benim hidayetime uyanlar için bir korku da olmayacaktır, onlar üzülmeceklerdir de.”

⁵ İsrâ, 17/106

⁶ Zümer, 39/27-28

*Kâfir olup âyetlerimizi yalanlayanlara gelince, işte bunlar cehennemliklerdir. Onlar orada ebediyen kalıcıdır.*⁷

“Hepiniz oradan inin. Kiminiz kiminize düşman olacaktır. Benden size bir hidayet geldiğinde, kim benim hidayetime uyarırsa o, hem sapmaz, hem bedbaht olmaz.

*Kim de zikrimden yüz çevirirse, gerçekten onun için dar bir geçim vardır ve onu Kıyamet gününde kör olarak haşr edeceğiz.”*⁸

Âyetlerde Allah tarafından hidayetin gönderilmesinden ve buna uyacaklarla uymayacakların karşı karşıya kalacakları akıbetten söz edilmektedir.

Bütün bunların bu hidayeti bilip, öğrenip uyup, bilmeyenlere bildirmek, öğretmek ve buna uymaya davet etmek için gerektiği gibi ilim ile donanmayı zorunlu kıldığı açıkça ortadadır.

O halde, Kur’ânî hidayet ve bu hidayete uymak ve davet etmek mükellefiyetleri, Kur’ân’ın, eğitimimizin merkezinde yer almasını zorunlu kılan gerekçeler arasında görülmelidir.

b) Kur’ân’ın indirilmesinde gözetilen birçok ilâhî hikmet ve hedef bulunmaktadır. Bunların dile getirildiği bazı âyet-i kerimeleri şöylece hatırlayabiliriz:

1. Bütün insanlar için hidayet olmakla birlikte, onun hidayetinden özellikle iman edenler istifade ettiğinden dolayı o, *“Takva sahipleri için bir hidayettir.”*⁹

2. Mü’minler için bir şifa, bir rahmettir: *“Kur’ândan mü’minler için bir şifa ve rahmet olanı kısım kısım indiririz. Zalimlerin ise ancak hüsrânını artırır.”*¹⁰

3. Kur’ân, ferdi muhatap aldığı buyruklarında bile ya aynı zamanda ya da sonuçları itibariyle cemiyeti daha doğru bir ifade ile ümmeti ve beşeriyeti hedef alır, onların maslahatına hizmet edecek emir ve hükümler koyar. Şu muhteşem ve kapsamlı buyrukta olduğu gibi: *“Şüphesiz Allah adeleti, ihsanı, akrabaya vermeyi emre-*

7 Bakara, 2/38-39

8 Tâ-Hâ, 20/123-124

9 Bakara, 2/2

10 İsrâ, 17/828

der, her türlü hayâsızlığı ve haddi aşır haklılık yapmayı yasaklar.”¹¹

Gerek hidayet biliniş başkalarına öğretilmesi ve davet edilmeleri gerekenlerin ona çağırılması;

Gerek kısım kısım indirilmesinin hikmetlerinden bir tanesinin, öğrenilip ezberlenmesinin ve öğretilmesinin kolay olması hikmetine matuf olması;

Gerekse de onun emir ve yasaklarının yerine getirilerek, sadece okunarak kendisiyle teabbüd edilen bir kitap olmaktan çıkarılıp hayatın her alan ve kademesinde eksiksiz ve fazlasız olarak uygulanıp gereğinin yerine getirilmesi yoluyla Allah’a ibadet edilmesi;

-Açıktır ki- Kur’ân’ın hayatımızın her safhasında yer almasını zorunlu kıldığı gibi eğitimimizin de her kademesinde hak ettiği merkezî yerini almasının ayrıca bir zorunluluk olduğunu ortaya koymaktadır.

III. Allah, İnsan ve Kâinat ile İlgili Tasavvur Açısından Kur’ân’ın Eğitimin Merkezinde Olması Gereği

Eğitim aslında bir tasavvurun, bir kuramın eğitilenlere mal edilmesi olarak kabul edilmelidir.

Diğer bir ifade ile belli bir tasavvur, bir kuram olmadan bir eğitim sisteminin ortaya konulması imkânsızdır.

Bunun bir diğer anlamı da, eğitimin ve eğitim sisteminin egemen olan kuramın ve tasavvurun birebir yansıma olduğudur.

Eğer bu tasavvur bulunmayacak ya da kısmen -herhangi bir sebep ya da sebepler dolayısıyla- göz ardı edilecek olursa, bu zorunlu olarak eğitim sistemine ve dolayısıyla eğitilen insana da yansiyacaktır.

Zamanla medreselerimizde görülen eğitimin gittikçe gerilemesi ve güdük bir hal almasının başlıca sebepleri arasında bunu görmemiz gerekmektedir.

Bilmeliyiz ki Kur’ân-ı Kerim, oldukça güçlü, mükemmel ve herhangi bir boşluğu olmayan bir tasavvur takdim etmektedir mü’mine, hatta bütün muhataplarına yani

¹¹ Nahl, 16/10

tüm beşeriyete.

Kur'an'ın insana takdim ettiği tasavvur bir taraftan çağlar boyunca felsefenin içinden çıkamadığı temel meselelerini oldukça açık ve kalbi rahatlatan bir şekilde kesinlikle çözmekte, diğer yandan da insana sahip olduğu bu tasavvur sayesinde Allah ile, kâinat ile ve hemcinsleri olan diğer insanlarla doğru ve sağlıklı bir ilişkiler manzumesi kurmasına yardımcı olmakta, hatta bunu sağlamaktadır.

Esasen oldukça geniş açıklamaları gerektiren bu konu etrafında alışlagelmiş geleneksel üslupla telif edilmiş pek çok eser yanında günümüz diliyle, günümüzün insanına hitap eden, Kur'anî istikamete ve muhtevaya en ufak bir harel getirmeden eserler ortaya konulmuş olmakla birlikte bunların yeterli olduğunu söylemeye henüz imkân bulunmamaktadır.¹²

Bu mevzuda bu kadarını dile getirmekle yetinerek Kur'an-ı Kerim'in Allah, kâinat ve insan ile ilgili tasavvuruna dair bazı işaret taşlarına dikkat çekmeye gayret edeceğiz:

1. Allah:

Kur'an-ı Kerim'in yüce Allah'ı tanıtmayı, bu hususta Kur'an'ın izlediği metot, konuyu ele alış tarzı ve anlatımı, konuyu sunması... ile ilgili söylenebilecek pek çok şey vardır.

Özetle şunu söyleyebiliriz: Kur'an yüce Allah'ı öyle bir tanıtmaktadır ki, bu tanıtmayı idrâk edebileceğimiz, idrâk edebildiğimiz ve anladığımız nispette Allah'ı tanımış oluruz. Burada sadece bir-iki başlık ile ve her başlık altına bir-iki ayeti referans göstererek konuya bir dereceye kadar açıklık getirmek istiyoruz:

a) **Allah âlemlerin Rabbidir:** "İşte Rabbiniz Allah. O, her şeyi yaratandır. O'ndan başka hiçbir ilâh yoktur."¹³

b) **Göklerde ve Yerde İlâh olandır:** "O, gökte de ilâh olandır, yerde de ilâh

12 Bu hususta başta *Fi Zilali'l-Kur'an* adlı tefsiri, *Hasâisu't-Tasavvuri'l-İslâmî ve Mukavvîmâtuh* adlı eseri ile diğer eserlerinde Seyyid Kutb ile kardeşi Muhammed Kutb'un, muhtelif eserleri ve Mevdudi'nin eserlerinde değişik açılardan, fakat bir araya getirilip sistemleştirilmeye ve geliştirilmeye ihtiyacı bulunun çalışmalarını, bu alanda önemli ve doğru bir başlangıç olarak değerlendirmekteyiz.

13 Mü'min, 40/62. Ayrıca bk. En'am, 6/102; Ra'd, 13/16; Zümer, 39/62

olandır. O, hikmeti ve ilmi sonsuz olandır.”¹⁴

c) **O, eşi ve benzeri bulunmayandır:** “Benzeri şöyle dursun, benzeri gibisi dahi yoktur.”¹⁵

d) **O, göklerde, yerde ve insanların hayatında biricik egemen, mutlak malik ve hüküm koyandır:** “Hüküm (egemenlik) ancak Allah’ındır. O Kendisinden başkasında ibadet etmemenizi emretti.”¹⁶ “O hükmüne kimseyi ortak etmez.”¹⁷

e) **Tevhid, bütün peygamberlerin ortak davasıdır:** Bütün peygamberler, işaret ettiğimiz ve edemediğimiz ama Kur’an-ı Kerim’de bütün boyutlarıyla açıklanmış bulunan tevhid’e davet etmişlerdir: “Andolsun ki biz her ümmet arasında: Allah’a ibadet edin ve tâğütten kaçının, diye bir peygamber gönderdik...”¹⁸ “Dinde zorlama yoktur. Hak ile batıl birbirinden açık seçik bir şekilde ayırt edebilecek bir haldedir. Kim Tâğütü inkâr eder ve Allah’a iman ederse, sapasağlam kulpa yapışmış olur.”¹⁹

f) **O’nun sonsuz ilim ve eksiksiz hikmeti (kevnî ve münezzel) şeriatına birebir yansımıştır:** Bu gerçek, kâinatı ve kâinattaki muazzam ve eşsiz güzellikteki hassas nizamını basiret ile tetkik eden herkesin görebileceği bir gerçektir.²⁰

Diğer taraftan Allah’ın indirdiği şer’î hükümler üzerinde iyice düşünen herkes de O’nun hikmetinin sırlarını ve derinliklerini mümkün olduğu kadarıyla görebilmek²¹ imkânına sahiptir: “Ey Olgun akıl sahipleri, kısısta sizin için hayat vardır. Olur ki sakınırsınız.”

Çeşitli hususlara dair hükümleri ifade ettikten sonra, ayetlerin genel olarak yüce Rabbimizin ilim ve hikmetinin sonsuzluğunu hatırlatarak sona ermesi, buna ayrıca dikkat çekmek amacına hizmet etmektedir.²²

14 Zuhruf, 43/84. Ayrıca bk. Özellikle: Bakara, 2/255.

15 Şûrâ, 42/11. Ayrıca bk. İhlâs, 112/4

16 Yusuf, 12/40

17 Kehf, 18/26. Ayrıca bk. En’âm, 6/57; Yusuf, 12/67

18 Nahl, 16/36

19 Bakara, 2/256

20 Bakara, 2/164. Ayrıca bk. Âli İmrân, 3/190; Şûrâ, 26/29; Câsiye, 45/5

21 Bakara, 2/179.

22 Meselâ, bk. Bakara, 2/240; Nisâ, 4/11, 24; Mâide, 5/38; Nur, 58; Mümtehine, 60/10

Allah'ı, sıfat ve fiillerini değindiğimiz ve değinmediğimiz hususlar muvacehesinde tanıtmak, Kur'an ayetlerine değinmeden ve Kur'an çerçevesine uygun bir şekilde belki öğretilir. Ancak bunun insanı ruhen ve ahlâken Kur'an gibi eğitip yükseltebileceğini söylemek mümkün değildir. Özellikle bu hususta Kur'an'ın eşsiz üslubunu bu üslubun müstesnâ güzelliğini yansıtan ve insanı en kısa yoldan en derin bir şekilde etkileyen boyutlarıyla ortaya koymaya kesinlikle imkân yoktur.

O halde; İslâmî tasavvurun ana umdesi olan yüce Rabbimizi ve O'nun vahdaniyetini gereği gibi tanıyıp tanıtabilmek açısından da Kur'an-ı Kerim'in eğitimimizin merkezinde yer alması bir zorunluluktur.

2. Kâinat:

İnsan etrafını saran, oldukça hassas ve son derece karmaşık bir düzene tabi, her yönüyle ve her şeyiyle mükemmel, yaratılış amacına uygun, kendisi için belirlenmiş bir düzen çerçevesinde işleyip giden bir varlık âleminin şefkat dolu kucağında yaşamaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in tasvir ettiği, insana hizmet eden, insanın emrindeki ve yaratılış amacını gerçekleştirmekte kendisine yardımcı kâinat anlayışı, Batı düşüncesinde yenik düşürülmesi, insan karşısında geriletilmesi, insanın onun aleyhine ilerlemesi gereken tehlikeli düşman bir çevre anlayışına bırakmıştır.

Kâinat ile ilgili bu tasavvurun temel dinamiklerini Grek Felsefesinden Aydınlanma çağı felsefelerine, günümüz modern anlayış ve düşüncelerine kadar ortaya çıkmış bütün felsefi sistemlerde, bunun ipuçlarını Batının gerek bilimsel, gerek günlük konuşma dilinde bulmak çok kolaydır.

Buna karşılık Kur'an'ı Kerim'in tasvir ettiği kâinat, her şeyden önce insanı yaratan aynı yaratıcı tarafından var edilmiş ve yine insanı ve kâinatı yaratan tarafından insanın emrine verilmiştir. Bu sebeple insan ile kâinat arasında, İslâm anlayışına göre bir düşmanlık, bir rekabet değil, bir dostluk hatta bir muhabbet ve bir yardımlaşma ve dayanışma vardır.

Efendimizin: *"İşte Uhud! Bu bizim sevdiğimiz, kendisi de bizi seven bir dağdır"*²³ buyruğu, İslâm anlayışında kâinat-insan ilişkisinin sevgi temeline dayalı olduğunun

23 Buhârî, 1481, 1482, 2893.; Müslim, 3437, 3438...; Tirmizî, 3922; İbn Mace, 3115 -el-Mektebetu's-Şamile, Mekke sürümü-

sayısız örneklerinden sadece bir tanesidir.

Kur'ân'ın kâinat tasavvurunun mahiyeti hakkında fikir vermek maksadıyla da -az önce Allah tasavvuru ile ilgili olarak yaptığımız şekilde- bazı satır başlarına değinmek istiyoruz:

a) *Allah her şeyin Hâliki, Rabbi, Mâliki ve egemenidir*: Bu hususta Kur'ân-ı Kerim'in herhangi bir sûresine ve hatta rastgele bir sayfasında dahi göz atmamız halinde bunu belgeleyen âyetlerle karşılaşacağımız, Kur'ân'ı bilen herkesin iyi bildiği bir husustur.

b) *Allah her şeyi yaratıp ona hilkat ve düzenini verendir*: “Bizim Rabbimiz, her şeye yaratılışını verip sonra da ona hidayet verendir/doğruya iletendir.”²⁴

Kâinattaki her bir mahlûkun kâinat içerisinde belli bir görevi vardır. O görevini ifa edebilmesi için gerekli olanlar, farklı bir yaratık için kısmen ya da tamamen gerekli olmayabilir, hatta zararlı olabilir. Bununla birlikte bütün bu farklı varlıklar için hazırlanan şart ve ortamlar, her bir varlık için o dereceye uygundur ki, bunun en ufak bir yanını ihlâl etmeye kalkışılacak olursak, o varlığın yaşama şartları altüst olur, hatta imkânsızlaşır. Belli bir noktadan itibaren o varlığının -meselâ türünün- yok olması, tabiat dediğimiz kâinatın şartlarını olumsuz olarak etkiler, Kur'ânî ifadesi ile kâinat için takdir edilmiş müstesnâ ölçeklerdeki hassas düzen bozulmuş, “insanların elleriyle kazandıkları sebebiyle karada ve denizde fesat baş göstermiş olur.”²⁵

Hidayete iletilmiş olan kâinatın bu hidayetini bozmak, tıpkı insanın hidayet yolunu kaybetmesi halinde olduğu gibi menfi birçok sonuç ortaya çıkaracaktır. Bu sebeple yeryüzünde hidayet yolunu dikkatle izlemesi talep edilen insanın, kâinattaki varlıkların hidayet yolundan çıkmamasına özellikle dikkat etmesi gereği ortaya çıkmaktadır.

c) *Kâinata gayb ve şahit olunan (görülen ve görülmeyen) âlemin varlığı bir gerçektir*: Yüce Rabbimiz mü'minlerin temel özellikleri arasında “gayba iman” özellikle zikrederken²⁶ mü'min olmayanları da “dünyanın ancak görüneninin (zahir olanın) bir kısmını bildiklerini” söyleyerek, âhiretten yana gafil olduklarını özellikle vurgular ve

24 Tâ-Hâ, 20/50

25 Rûm; 30/41

26 Meselâ, Bakara, 2/3

bu vasıf ve hallerini, hakikatle örtüşmediği için özellikle eleştirir.²⁷

Kur'an'ın, yani İslâm'ın tasvir ettiği keyfiyette Âhireti de kapsayan engin boyutuyla gayba iman, mü'mine mutlak gerçeklerle örtüşen bir imanı telkin etmekten ibaret değildir. Bu imanın mü'mine kazandırdığı huzur, itminan, Rabbine ve adaletine güven, geleceğe ümitle bakmanın ötesinde, mü'mine kazandırdığı geniş bir ufuk ve engin bir kavrayış ve düşünme tarzı vardır. Bunların bir insan için ne kadar büyük bir anlam ifade ettiğini ayrıca açıklamaya gerek yoktur, sanırız.

d) *Allah her şeyi bilen ve takdir edendir*: Yüce Rabbimiz, kâinata olmuş, olmakta olan ve olacak olan her bir şeyi en ince ayrıntılarına varıncaya kadar takdir etmiş bulunmaktadır.²⁸

Bu imana sahip bir mü'min, kâinat ile de, kâinata meydana gelip duran olaylar ile de doğru bir iletişim ve etkileşim içerisinde olur. Aleyhine gördüğü olayların kendileriyle hesaplaşma, ya da onlara karşı düşmanca bir tutum takınma yoluna gitmez. Bunun yerine, meydana gelen olayın hikmetini kavramaya ve hal ve hareketlerinde, tavır ve duruşlarında bir yanlışlık varsa düzeltmeye çalışır.

Kısacası mü'minin olup bitenlere karşı tavır ve tutumu, olanı biteni doğru anlayıp yorumlamak ve ondan çıkartılabilecek dersleri ve ibretleri çıkartıp hal ve hareketleri hakkında gerekli tesbitleri yaparak, duruşundaki yanlışlıkları düzeltmekten ibarettir.

e) *Âlem bize müsahhar kılınmıştır*: Bilindiği gibi âlemden kasıt, yüce Allah'ın dışındaki bütün varlıklardır. Müsahhar kılmak ise -kısaca- bir kimsenin bir şeyleri başkasının iyiliğini göz önünde bulundurarak emrinin altına ve onun hizmetine vermektir.

Meleklerin de biz insanlara -özellikle mü'minlere- dua ettiklerini bizim hayrımızı istediklerini²⁹ göz önünde bulunduracak olursak, göklerle yer ile birlikte onların da bir anlamda bize müsahhar kılındıklarından söz etmemiz mümkün olur.

Mü'minin, Kur'an-ı Kerim'de çok açık ve yaygın bir şekilde gördüğü bu gerçek, kâinata karşı tutumunu nasıl etkileyebilir? Bu etki kesinlikle insan-kâinat ilişkile-

27 Rûm, 30/7

28 En'âm, 6/59; Hic, 15/21; Mü'minûn, 23/18; Sebe', 34/2; Şûrâ, 42/27; Zuhuf, 43/11; Kamer, 54/49; Hadid, 57/4

29 Mü'min, 40/7-8

rinde olumlu yönde olacaktır. Her şeyi yaratan Rabbi tarafından emrine verilmiş ve kendisine koruması emredilmiş kâinatı insanın düşman bellemesi mümkün mü, onun zenginlik kaynaklarını hoyratça kullanması düşünülebilir mi?

f) *Kâinattaki her bir canlı bizim gibi birer ümmettir*: Kâinatın insan için en anlamlı bölümleri arasında yer alan diğer canlı varlıkların, kâinattaki yeri büyük ve önemlidir. Bu sebeple yüce Kur'an bütün canlıların bizler gibi birer ümmet olduklarını özellikle vurgulamaktadır.³⁰

g) *Yüce Allah bizleri yeryüzünü imar etmek için yaratmıştır*: Kur'an-ı Kerim'in ifade ettiği üzere yüce Rabbimiz biz insanları yerden yaratmıştır. Bizi oradan yaratıldıktan sonra orada bizi bir ömür boyu ve orayı imar edelim, imarı için bayındırlık faaliyetlerinde bulunalım diye yaratmıştır.³¹

Yeryüzünü imar etmek üzere yaratılmış mü'min, orayı tahrip edemez, orada fesat çıkartamaz, Allah'ın oraya yerleştirmiş olduğu düzeni olumsuz olarak etkileyebilecek herhangi bir faaliyette -bilinçli olarak- bulunamaz, orayı bir emanet olarak değerlendirir ve kendisinden sonra geleceklere o emaneti en güzel bir şekilde devredebilmek için elinden gelen gayreti esirgemez.

h) *Dünya hayatının bir imtihan olduğu gerçeği*: Kur'an-ı Kerim yeri geldikçe bu hayatın geçici ve imtihan amacıyla yaratılmış olduğunu özellikle vurgular. Yüce Rabbimiz bizleri "nasıl amel edeceğimizi göstermek/ortaya çıkarmak" hikmetine binaen³² biri diğerinden sonra gelen nesiller halinde yaratmıştır.³³ "O ölümü ve hayatı, hangimizin ameli daha güzel olacak diye bizleri sınamak için yaratmıştır."³⁴

3. İnsan

a) *Âdem'in ve oğullarının üstünlüğü*: Yüce Allah Âdem'i yaratmandan önce onu yaratacağını meleklerle haber vermiş, onu yaratacağı zaman ona secde etmelerini meleklerle emretmiştir.³⁵

30 En'âm, 6/38

31 Bk. Hûd, 11/61. Âyet ve bu âyetin -Meselâ- Kurubî Tefsiri'nde aynı âyetin tefsiri "ikinci mesele"

32 Yunus, 10/14

33 En'âm, 6/165; Fâtır, 35/39

34 Mülk, 67/2

35 Bakara, 2/30 vd.

Kur'an-ı Kerim'in ilk sayfalarında bu gaybî gerçeğin dile getirildiğini görmekteyiz. Bunun elbette ki birçok sebep ve hikmeti vardır. Bu hikmetlerden birisi de, tarih boyunca düşünen insanın kafasını ciddi bir şekilde meşgul eden insanoğlunun yeryüzünde nasıl var olduğu sorusuna cevap vermektir.

Böylelikle Kur'an'ı -Müslüman olsun, olmasın- insanın menşei ile ilgili sorulara cevap aramak maksadıyla okuyan bir insan, bu alandaki entellektüel pek çok meselelerin cevaplandırılmış olduğunu görecektir. Bu açıdan Kur'an'ı okuyan bir insanın aldığı cevaplardan tatmin olup olmaması ayrı bir mesele olmakla birlikte, Kur'an'ın bu alandaki açıklamalarının, benzeri diğer meseleler ile ilgili verdiği cevaplarıyla kendi içinde mükemmel bir uyum ve bir bütünlük arz ettiği kolaylıkla tespit edilebilecek bir husustur. Yani Kur'an, -kendi ifadesiyle söyleyecek olursak- bu tutarlılığı ve ihtilafsızlığı dolayısı ile Allah tarafından indirilmiş ilâhî bir mucize olduğunu bu yönüyle de ispatlamaktadır.³⁶

Kur'an, Âdemoğlunun kâinat içerisindeki değerini: *"Ant olsun ki biz Âdemoğullarını şerefli ve üstün kıldık, onlara karada ve denizde taşıyacak araçlar verdik, kendilerine hoş ve temiz rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın bir çoğundan oldukça üstün kıldık"*³⁷ buyruğuyla dile getirmektedir.

Gerek insanın menşei ile ilgili olarak Kur'an-ı Kerim'deki tafsilât ve açıklamalar, gerekse bu âyet-i kerime ve benzerleri insanın, tabiatın ihmal edilmiş, belirsiz bir dönemde, gelişigüzel, plansız ve programsız, var oluşunun herhangi bir maksat ve hikmeti söz konusu olmadan, umulmadık bir zamanda ve yine gelişigüzel şart ve ortamlarda var olduğunu ve buna paralel olarak bir tarihinin ve bir gelişme seyri'nin ortaya çıktığını ileri süren, insanı değersizleştiren, alçaltan yorumlarla, tez ve iddialarla kıyaslanamayacak kadar insanı yüceltmektedir. Daha doğrusu onu olması gereken yerine konumlandırmaktadır.

Kâinattaki mertebesi ve konumu bu olan insan, buna bağlı olarak belli bir misyon sahibi olarak yaratılmış ve onu yerine getirmesi istenmiştir.

b) *Ubudiyyet*: Kâinattaki pek çok varlıktan üstün kılınmış, ilk atasına meleklerin secde etmesi emri ile bu üstünlüğü ta başından beri özellikle vurgulanmış olan

³⁶ "Onlar Kur'an'ı hiç düşünmezler mi? Eğer Allah'tan başkasından gelmiş olsaydı, şüphesiz onda pek çok aykırılıklar, tutarsızlıklar görcektlerdi." (Nisâ, 4/82)

³⁷ İsrâ, 17/70

insanın temel görevi ve asıl sorumluluğu nedir? Bu görev ve sorumluluğun çerçevesi, boyutları nelerdir?

Tefekkür ve tasavvur bakımından son derece hayati olan bu soruların doğru cevabını bulmak külfetini yüce Rabbimiz, insanın bu alandaki yetersizliğini bildiğinden ve esasen bu gibi meselelerin cevaplarını bulmak için onu yaratmamış ve dolayısıyla bunlara cevap verecek imkânlarla onu donatmamış olduğundan, yüce Rabbimiz bu önemli ve ciddi sorunun cevabını da benzeri diğer sorular gibi bizzat vererek insanı bu alanda altından kalkamayacağı bir külfetten kurtarmış, onu aslı görevini ifa edebilmek için var gücünü ortaya koymakla karşı karşıya bırakmıştır.

Sorunun cevabının hepimiz tarafından biliniyor olması, yani her Müslüman'ın bunu bilmesi, sorunun ciddiyetini ve önemini azaltmadığı gibi, vahyin irşadı olmasaydı bu sorunun cevabının sağlıklı bir şekilde ortaya konulmasının kolay ya da mümkün olduğu anlamına gelmez. Bunun böyle olduğunun en açık delili, beşeriyetin düşünce ve inanç tarihinde bu alanda görülen başarısızlıklar ve şaşkınlıklardır.

Cevap bilindiği gibi, biz insanların ve hatta cinlerin ancak yüce Allah'a ibadet etmek için yaratılmış oldukları şeklindedir.³⁸

Yaratılış maksadımız ile ilgili bu cevabın içi nasıl doldurulmalıdır? Yani yaratılış maksadımız olan Allah'a ibadeti nasıl ve ne şekilde ifa edersek sorumluluğumuzu yerine getirmiş oluruz? İşte bu sorunun cevabı Kur'an'ın ya da diğer bir ifade ile dinin tamamıdır.

İnsanın, Âdemoğlunun üstünlüğünün en bariz tarafının bu olduğunu görüyoruz. Çünkü yüce Rabbimizin: *"Bugün dininizi sizin için kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve din olarak sizin için İslâm'ı beğenip seçtim."*³⁹ Buyruğu da bir anlamda bunu ifade etmektedir.

c) *Halifelik*: Halifelik, insanoğlunun önemli vasıflarından biridir. Halifelikğin çeşitli veçheleri bulunmakla birlikte özü itibariyle, insanı bu makama getirenin, kendisi için belirlemiş olduğu çerçeve dâhilinde kalmak üzere emrine verdiği imkânları kullanması yani kendisine müsahhar kılınmış kâinatın imkânlarından yararlanması sûretiyle bu vasfının gereklerini yerine getirmesidir. Halifelikğin bazı veçheleri üze-

38 Zâriyât, 51/56

39 Mâide, 5/3

rinde durmak istersek şunları hatırlatabiliriz:

- *Kâinat üzerinde halifelik*: Bu halifeliğin bir anlamı da insanoğlunun emrine verilmiş ve ona müsahhar kılınmış olan kâinattan görev ve sorumluluklarını yerine getirmesinde yardımcı olacak şekilde kâinattan yararlanması, onu kendi ilâhî görevini yerine getirmek, yeryüzünü Kur'an'ın istediği ve hedef olarak gösterdiği anlamda imar edebilmek için Kevnî güç ve imkânlardan yararlanması demektir.
- *Şeriatın uygulanması sorumluluğu bakımından halifelik*: İnsanın Allah'a ibadet etmek maksadı ile yaratıldığını az önce hatırlattık. Bu maksadın yani ubudiyetin bir boyutu şeriatın uygulanmasıdır.

Mü'min insan Allah'ın şeriatını Allah'ın halifesi olarak, yani O'nun adına, O'nun verdiği emir ve yetki ile O'nun belirlediği çerçeve içerisinde uygular. Peygamberler dahi, bu vasıflarıyla Allah'ın şeriatını uygular ve böylelikle ümmetlerine de örnek olurlar:

“Ey Davud,

- *Biz seni gerçekten yeryüzünde halife yaptık.*
- *O halde insanlar arasında hak ile hükmet.*
- *Sakın hevâya uyma; o taktirde seni Allah'ın yolundan saptırır.*
- *Muhakkak Allah'ın yolundan sapanlara hesap gününü unuttuklarından dolayı onlar için çok çetin bir azap vardır.”⁴⁰*

Âyet-i kerime'deki mantık gayet açıktır. Yeryüzünde halifelik makamına getirilenler, insanlar arasında hak ve adalet ile hükmedecek, onları bu esaslara göre yönetecektir. Aksi taktirde, hakkı, adaleti bırakıp hevâ ve heveslerinin peşinden gitmiş olacaklar, Allah'ın yolundan uzaklaşacaklardır. Bunun uhrevî sonucu ise pek ağır bir azaba düçar olmaktır.

Yüce Rabbimiz'in, Davut (as)'a verdiği bir emir ile çerçevelediği bu görevi, başka ifadelerde ama aynı anlamda bu ümmetin adeta en önemli özelliği ve ayrılmaz bir vasfı gibi dile getirmektedir:

⁴⁰ Sâd, 38/26

“O kimselere biz eğer yeryüzünde bir iktidar imkânı verirsek;

- Namazı dosdoğru kılarlar,
- Zekâtı verirler,
- İyiliği emrederler, kötülüğün işlenmesini engellerler. İşlerin akıbeti Allah’a döner.”⁴¹

Bu ve benzeri daha bir çok buyruğun işaret ettiği gerçek, insanın yeryüzünde halifelik makamına getirilmesinin gereği olan baş sorumluluk, İslâm toplumu içerisindeki sosyal ve siyasal mevki ve konumu ne olursa olsun, emreden ya da emir alan, yöneten ya da yönetilen olsun, Kur’ân ahkâmının tatbik edilmesinin zorunlu bir yükümlülük olduğu şuuruyla hareket etmesinin ne kadar gerekli olduğunu ortaya koymaktadır.

d) *Önceki kavimlerin ardından halifelik:* Kur’ân’ı Kerim’de geçmiş ve kavimlerin kıssalarının söz konusu edildiği bilinen hususlardandır. Her bir peygamber kavmini ya da ümmetini davetini kabul etmeye çağırırken, bir anlamda “halifelik” görevlerinin gereklerini yerine getirmeye davet etmesi anlamına geliyordu. Bu sebeple yüce Rabbimizin çeşitli yerlerde bu hususa dikkat çektiğini görmekteyiz.

Bu husustaki en açık âyetlerden birisinin meâlini kaydedelim:

“Allah içinizden iman edip salih amel işleyenlere şunu vâdetti:

- Onlardan öncekileri halife yaptığı gibi,
- -Andolsun ki- onları da muhakkak yeryüzünde halife yapacak,
- Kendileri için seçip beğendiği dinlerini kendilerinin faydasına olmak üzere iktidar yapacak, önceki korkularını güvene çevirecektir.
- (Böylece) onlar **Bana hiçbir şeyi ortak koşmaksızın ibadet etsinler. Bundan sonra artık kim kâfir olursa, onlar yoldan çıkanların ta kendileridir.**⁴²

Âyetteki vurgulara dikkat edilirse, halifeliğe getirilmenin esas maksadının ne ol-

41 Hacc, 22/41

42 Nur, 24/55. Ayrıca bk. En’âm, 6/165; Yunus, 10/14; Fâtır, 35/39.

duğu ve gereklerini yerine getirip getirmemenin ne gibi sonuçlar doğuracağı açıkça görülecektir.

D. SONUÇ

Bu anlatılanlarla İslâmî öğretim ve eğitimin temel unsurları arasında en önemli olduğunu gördüğümüz bazı hususlara çok hızlı bir şekilde dikkat çekmeye gayret ettik.

Bunlar aynı zamanda –bize göre- böyle bir eğitim ve öğretimi gerçekleştirmekle yükümlü medreselerimizin uzun zamandan beri gereklerini yerine getirmekten uzak kaldıkları aslî görevlerinin mahiyet ve çerçevesini, bu kurumlarda yapılan tedrisatın müfredatının nasıl belirlenmesi gerektiğini göstermekte, en azından işaret etmektedir.

Medreseler aynı zamanda geriye para pul bırakmayan ama ilmi miras bırakan nebilerin gerçek mirasçıları olan ilim adamlarının yetiştiği ve yetiştirildiği kurumlar olmalıdır, hatta böyle olmak zorundadırlar.

Erkam'ın evinde yetişen ve inşa edilmeye başlanan gelecekteki müstesnâ toplumun temelini teşkil eden mü'minlerin, Suffâda eğitilen yüce Ashab'ın ve bunların dışında Nebvî medresenin öğrencilerinin, zamanı gelince hoca olarak, neşrettikleri ilmin mahiyeti ne idi? Onların insanlara verdikleri derslerden gözettikleri hedef ne idi?

Onlar önce İslâmî bir kimliğe ve kişiliğe sahip, Müslümanca asil bir duruşun ve yürüyüşün temsilcisi olmaları için öğrencileri eğitiyorlardı.

Onların ilimleri esası ve her bakımdan belirleyicisi, akideleri, bu akidenin kendilerine kazandırdığı, Allah, dünya-âhiret-kâinat tasavvuru ve insana dair bakışları idi.

Allah'a kulluk şuurları ve bu şuur ile yaratan Rablerinin adıyla okumaları, -küçük, büyük- herhangi bir hususta kanaat belirtmeleri ya da bir hüküm vermeleri gerektiği zaman, Allah'ın dininde ve diğer bir ifade ile bu dinin temel kaynaklarında o husus hakkında bir hüküm varsa kesinlikle onu ihmal etmiyor, onu aşarak kendiliklerinden ve hevâlarından herhangi bir hüküm koymaya kalkışmıyorlardı.

Onlar, ilimlerinin ahlâka dönüşmesine özel bir önem veriyor ve bunun için aza-

mi derecede ihtimam gösteriyorlardı. İlimleriyle, yani Kur'an ve sünnet ahlâkıyla önce bu ilmi öğretenler ve onların izinden giderek onlardan bu ilmi öğrenenler ahlâklanıyor, böylelikle ilimleri ahlâkları oluyordu.

Onların ahlâkında yalnızca Allah'a ihlâsla ubûdiyyet, her şeyin belirleyicisi idi.

Onların ahlâkında zulme sessiz kalmak, zalime boyun eğmek yoktu.

Onlar, esen batıl rüzgârları karşısında o yöne doğru eğiliveren köksüz ve cılız çalılar gibi eğilip bükülüyor, hak adına her zaman sapasağlam duruyorlardı.

Onların ahlâkında toplumdaki çaresizliklerden bihaber ve ilgisiz yaşamak yoktu. Aksine Dicle kenarında ayağı kayan bir oğlağın sorumluluğunu hissedecek kadar üstün bir duyarlılığa sahip idiler.

Onların ahlâkında, zulmün ve cehaletin her türlüüne karşı çıkmak, adaleti ve hakkı yükseltip yüceltmek varlıklarının bir sebebi idi.

Kısacası onlar ilim öğrenen ve öğreten olarak, eğiten ve eğitilen olarak, yeryüzünde Allah'ın insanlara karşı şahitlik yapmanın sorumluluğu ve şuru ile hareket eden gerçek mü'minlerdi.

Dünyaya meyilli değil, âhirete talip idiler.

İşte biz, gerçek eğitim ve öğretimin yapılması gereken kurumlarımız olan, medreselerimizi bu misyona talip ve bunu gerçekleştirmek için çalışan nebevî mirasın gerçek sahipleri olarak görmek istiyoruz.

Özetle ve açık bir ifade ile şunu söyleyelim:

Bazı esas ve niteliklerini ortaya koymaya çalıştığımız "*eğitimimizin Kur'an merkezli olması*" ile ilgili bu tasavvur;

a) Günümüz Türkiye vakasında -ilk merhalede- yalnızca medreselerde değil, paralel amaçlı tüm eğitim ve öğretim kurumlarında da esas alınmalıdır. İkinci merhalede ise -bize göre- örgün ya da yaygın olsun bütün eğitim kurumlarında da bu tasavvur biricik belirleyici olmalıdır.

b) İslâm'ın -en azından Müslümanlar için- tüm zaman ve mekânların dini olması gerçeği; "*Kur'an merkezli eğitim*"ın de tüm zaman ve mekânların eğitimine esas

teşkil etmesi gereğini daha doğrusu zorunluluğunu apaçık bir şekilde ortaya koymaktadır.

İlk merhaledeki eğitimimizin bu esas merhaleyi hedeflemesi ve ona uygun bir zemin teşkil etmesi de ayrıca göz önünde bulundurulması gereken önemli bir husustur.